

ترجمہ فارسی

موعظۃ المؤمنین من احیاء علوم الدین

تألیف: امام محمد غزالی

کرد آوزنده : علامہ محمد جمال الدین قاسمی دمشقی

مترجم: طاہر لاوڑہ

عضو ہیئت علمی دانشگاہ پیام نور

سرشناسه : غزالی ، محمد بن محمد ، ۲۵۰-۵۰۵ق
 عنوان قراردادى : موعظة المؤمنین من احياء علوم الدين - فارسی
 عنوان و نام پدید آور : ترجمه فارسی موعظة المؤمنین من احياء علوم الدين /
 مولف : محمد غزالی . گرد آورنده : محمد جمال الدین قاسمی دمشق . مترجم طاهر لاوڑہ
 مشخصات نشر : ارومیه- حسینی اصل ۱۳۹۰ مشخصات ظاهری : ۲۷۱ص
 شابک : ۹۲-۷-۲۵۵۱-۹۶۴-۹۷۸ وضعیت فهرست نویسی : فیبا
 موضوع : اخلاق اسلامی - متون قدیمی تا قرن ۱۴
 شناسه افزوده : قاسمی دمشق ، جمال الدین ۱۸۶۶ - ۱۹۱۴ م . گرد آورنده
 لاوڑہ طاهر ۱۳۵۴ مترجم
 رده بندی کنکره : ۸۳۰۴۱۱۳۹۰ م ۲ غ / ۳۵ / ۲۴۷ BP
 رده بندی دیوبند : ۲۹۷/۶۱ شناسه ملی : ۲۲۹۰۳۹۵

آدرس : خیابان شیخ مفتری تلفن ۲۳۵۲۴۰۳ - ۰۴۴۱ -- ۰۱۱۴۱۴۰۰۹۰۳

نام کتاب : ترجمه موعظة المؤمنین من احياء العلوم الدين

مؤلف : امام محمد غزالی

گردآورنده : علامه محمد جمال الدین قاسمی دمشق

مترجم : طاهر لاوڑہ

تیراژ : ۲۰۰۰ جلد

نوبت چاپ : اول ۱۳۹۰

ناشر : مؤسسه انتشاراتی حسینی اصل

شابک : ۹۲-۷-۲۵۵۱-۹۶۴-۹۷۸

قیمت : ۸۰۰۰ تومان

فهرست مطالب

۱	مقدمه محقق
۴	سخن مترجم
۷	زندگینامه امام محمد غزالی
۷	- سال میلاد غزالی (۴۵۰ هـ ق = ۱۰۵۸ م)
۸	- آغاز یتیمی (احتمالاً ۴۵۴ هـ ق = ۱۰۶۵ م)
۸	- راه یافتن به مدرسه (۴۶۲ هـ ق = ۱۰۷۰ م)
۹	- نخستین سفر (احتمالاً ۴۶۸ هـ ق = ۱۰۷۵ م)
۱۰	- سفر به نیشابور (۴۷۳ هـ ق = ۱۰۸۰ م)
۱۰	- آشنایی با خواجه نظام الملک طوسی (۴۷۸ هـ ق = ۱۰۸۵ م)
۱۱	- آغاز استادی در نظامیه بغداد (۴۸۴ هـ ق = ۱۰۹۱ م)
۱۱	- مردم‌گریزی (۴۸۸ هـ ق = ۱۰۹۴ م)
۱۲	- بازگشت به میان مردم (۴۹۹ هـ ق = ۱۱۰۵ م)
۱۳	- در کنار مردم دیار خود (۵۰۳ هـ ق = ۱۱۰۹ م)
۱۴	- پیوستن به جلودانگان (۵۰۵ هـ ق = ۱۱۱۱ م)
۱۴	- آثار غزالی
۱۵	- ترتیب آثار غزالی
۱۶	- ترتیب تاریخی آثار امام محمد غزالی در پنج مرحله
۲۱	کتاب: علم
۲۱	در فضیلت علم
۲۲	در فضیلت دانش‌آموختن
۲۳	در فضیلت تعلیم
۲۵	وجوب عینی علم
۲۶	کتاب: اعتقاد اهل سنت
۲۶	در شهادتین به عنوان یکی از ارکان اسلام

۳۰	 کتاب: اسرار طهارت
۳۲	 قسم اول: دور کردن پلیدی و چرک از بدن خویش
۳۴	 قسم دوم: دفع غایط و کیفیت استنجا (طهارت حدث)
۳۴	 آداب قضای حاجت
۳۵	 کیفیت استنجا
۳۵	 کیفیت وضو گرفتن
۳۶	 کراهت در وضو
۳۷	 ارزش پاک بودن
۳۷	 کیفیت غسل کردن
۳۷	 کیفیت تیمم کردن
۳۸	 قسم سوم: طهارت پس در مواقع متفاوت
۳۹	 آداب استحمام
۴۳	 کتاب: اسرار نماز
۴۳	 فضیلت اذان
۴۳	 فضیلت نماز اول وقت
۴۴	 فضیلت به جای آوردن ارکان نماز به درستی
۴۴	 فضیلت نماز جماعت
۴۵	 فضیلت سجده
۴۵	 وجوب خضوع در نماز
۴۶	 فضیلت مسجد و جایگاه نماز
۴۶	 اعمال ظاهری نماز
۴۷	 قرائت در نماز
۴۸	 رکوع و لواحق آن
۴۸	 سجود
۴۹	 تشهد
۴۹	 منہیات
۵۰	 تشخیص قرائض از سنن
۵۱	 در شروط باطن و حضور قلب
۵۲	 بیان معانی باطنی
۵۲	 تفصیل آن
۵۳	 اسباب این شش معنی
۵۴	 دوای حضور قلب
۵۶	 تفصیل حضور قلب
۶۵	 امامت

۶۸	فضیلت نماز جمعه و آداب آن
۷۰	شناخت برخی مسایل متفرقه
۷۳	در باب نمازهای نفل
۷۶	کراهت در گزاردن نماز
۷۶	قضای نوافل
۷۷	کتاب: اسرار زکات
۷۷	ادای زکات و شروط آن
۷۸	بیان دقایق زکات به عنوان یکی از پایه‌های اسلام
۸۱	وظایف زکات دهنده
۸۶	مصارف زکات و اصناف مشمول آن
۸۸	وظایف زکات گیرنده
۸۹	در بیان فضیلت صدقه
۹۱	در وجوب صدقه پنهانی
۹۳	کتاب: اسرار روزه
۹۴	در بیان واجبات و سنن روزه
۹۵	لوازم افطار
۹۶	سنتهای روزه
۹۶	انواع روزه و درجات آن
۹۷	اسرار روزه و شروط باطلی
۹۸	روزه تطوع
۱۰۰	کتاب: اسرار حج
۱۰۰	فضایل حج، مکه و مدینه و رفتن به مسجدالحرام
۱۰۱	شروط وجوب حج و صحت آن
۱۰۳	در ترتیب اعمال ظاهر از ابتدای سفر تا پایان آن
۱۰۴	جمله اول: در سنتها؛ از اول بیرون آمدن تا احرام گرفتن
۱۰۵	جمله دوم: آداب احرام از میقات تا داخل شدن به مکه مکره؛
۱۰۶	جمله سوم: در آداب ورود به مکه تا وقت طواف
۱۰۶	جمله چهارم: در طواف
۱۰۷	جمله پنجم: در سعی
۱۰۸	جمله ششم: وقوف در عرفه و قبل از آن
۱۰۸	جمله هفتم: بقیه اعمال و مناسک حج
۱۱۰	جمله هشتم: در بیان ویژگی عمره و اعمال پس از آن تا طواف وداع

..... ۱۱۱	جمله نهم: در طواف وداع
..... ۱۱۱	جمله دهم: در زیارت مدینه و آداب آن
..... ۱۱۲	در سنتهای بازگشت از سفر
..... ۱۱۲	در آداب صحیح و اعمال باطن
..... ۱۱۴	بیان اعمال باطن و طریقه اخلاص در نیت
..... ۱۱۸	کتاب: آداب تلاوت قرآن
..... ۱۱۸	در فضیلت قرآن و قرآن‌خوان و نکوهش مقصران در تلاوت آن
..... ۱۱۹	آداب تلاوت ظاهری
..... ۱۲۲	اعمال باطنی در تلاوت قرآن
..... ۱۲۸	کتاب: ذکرها و دعاها
..... ۱۲۹	فضیلت مجالس ذکر
..... ۱۲۹	فضیلت تهلیل
..... ۱۳۰	فضیلت تسبیح و تحمید و دیگر ذکرها
..... ۱۳۰	راز فضیلت ذکر
..... ۱۳۱	فضیلت دعا
..... ۱۳۱	آداب دعا کردن
..... ۱۳۳	فضیلت صلوات فرستادن بر رسول اکرم صلی الله علیه و آله
..... ۱۳۴	فضیلت استغفار
..... ۱۳۵	آداب خوابیدن
..... ۱۳۷	بیان اختلاف اوراد بر اساس شغل افراد
..... ۱۳۸	فضیلت قیام شبانه
..... ۱۳۹	اسباب آسان گردانیدن قیام شب
..... ۱۳۹	لذت مناجات از نظر عقل و نقل
..... ۱۴۰	شیوه تقسیم اجزای شب
..... ۱۴۳	کتاب: آداب خوردن
..... ۱۴۳	مراعات خورنده
..... ۱۴۴	قسم اول: آداب مقدم بر خوردن
..... ۱۴۵	قسم دوم: رعایت آداب در وقت خوردن
..... ۱۴۵	قسم سوم: استحباب بعد از طعام
..... ۱۴۶	اجتماع در خوردن
..... ۱۴۸	فضیلت پیش آوردن غذا برای زائران و آداب آن
..... ۱۵۰	فضیلت ضیافت

۱۵۳	آوردن طعام و آداب آن
۱۵۴	پایان مهمانی
۱۵۵	آداب متفرقه
۱۵۶	کتاب: آداب ازدواج
۱۵۸	فوائد نکاح
۱۵۸	خصوصیات زن
۱۶۱	آداب معاشرت بعد از عقد
۱۶۸	حقوق مرد بر زن
۱۷۰	کتاب: آداب کار و معاش
۱۷۰	در فضیلت کسب و کار و ترغیب به آن
۱۷۱	در بیان عدالت و اجتناب از ظلم در داد و ستد
۱۷۲	نوع اول: در شمول ضرر
۱۷۳	نوع دوم: ضرر مخصوص معامله کننده
۱۷۷	احسان و نیکویی در معامله
۱۷۹	شفقت بازرگان نسبت به دیانت خویش
۱۸۱	کتاب: حلال و حرام
۱۸۱	فضیلت حلال و نکوهش حرام
۱۸۲	اصناف حلال و مداخل آن
۱۸۴	درجات حلال و حرام
۱۸۵	مراتب شبهات
۱۸۶	موجب اول: شک در سبب حلال و حرام
۱۸۷	موجب دوم: شک در اثر اختلاط
۱۸۱	موجب سوم: معصیت به سبب محلل
۱۸۸	پرسش در باب حلال و حرام
۱۸۹	کیفیت بیرون آمدن تائب از مظالم مالی
۱۹۰	کتاب: آداب صحبت
۱۹۰	در فضیلت الفت و برادری
۱۹۲	در بیان دوستی حق تعالی
۱۹۳	دشمنی به خاطر خدا
۱۹۴	صفات دوستی
۱۹۶	حقوق برادری و دوستی

۱۹۶	حق اول: در مال و دارایی
۱۹۸	حق دوم: در یاری دادن به نفس خویش
۱۹۹	حق سوم: در زبان
۲۰۳	حق چهارم: در وقت سخن گفتن
۲۰۴	حق پنجم: عفو زناها و خطاها
۲۰۵	حق ششم: دعا در حق برادر
۲۰۵	حق هفتم: وفا و اخلاص در دوستی
۲۰۷	حق هشتم: آسان گرفتن و ترک تکلف و تکلیف
۲۱۰	خاتمه
۲۱۱	در باب حق مسلمانی، خویشاوندی و همسایگی
۲۱۱	حقوق مسلمانان
۲۱۴	حقوق همسایگی
۲۱۵	حقوق خویشاوندی
۲۱۶	حقوق والدین و فرزندان
۲۱۸	کتاب: عزلت
۲۲۳	کتاب: آداب سفر
۲۲۵	آداب مسافر از ابتدا تا انتهای سفر
۲۲۸	آگاهی‌های مورد نیاز مسافر در باب جواز سفر
۲۳۱	کتاب: امر به معروف و نهی از منکر
۲۳۱	و جوب امر به معروف و نهی از منکر
۲۳۵	درجات قیام در نهی از منکر
۲۳۶	بیان آداب محتسب
۲۳۷	منکرات مألوف در عادات مردم
۲۳۸	منکرات بازارها
۲۳۹	منکرات خیابان‌ها
۲۳۹	منکرات گرمابه‌ها
۲۴۰	منکرات مهمانی
۲۴۱	سایر منکرات
۲۴۲	کتاب: آداب نبوی و اخلاق محمدی
۲۴۲	بیان تأدیب پیامبر ﷺ با امر خداوند با قرآن
۲۴۴	شمه‌ای از محاسن اخلاق نبوی ﷺ
۲۴۶	نمونه‌های دیگری در آداب و اخلاق رسول اکرم ﷺ

۲۴۷	در بیان معراج رسول اکرم ﷺ
۲۵۵	سخن و تبسم پیامبر ﷺ
۲۵۶	اخلاق و آداب نبوی ﷺ در خوراک
۲۵۶	اخلاق و آداب نبوی ﷺ در پوشاک
۲۵۷	عفو پیامبر ﷺ به همراه قدرت و توانایی وی
۲۵۸	چشم‌پوشی پیامبر ﷺ در باب مکروهات
۲۵۸	بیان جود و سخاوت پیامبر ﷺ اکرم ﷺ
۲۵۹	شجاعت رسول اکرم ﷺ
۲۵۹	تواضع رسول اکرم ﷺ
۲۶۰	توصیف جسمانی پیامبر ﷺ
۲۶۰	بیان معجزات رسول اکرم ﷺ
۲۶۴	کتاب: ریاضت نفس
۲۶۴	در علاج و اصلاح نفس
۲۶۴	فضیلت خوش‌خویی و مهربانی بد خلقی
۲۶۵	حسن خلق از دیدگاه پیشینیان
۲۶۷	تبدل اخلاق به وسیله ریاضت
۲۶۸	اسباب و ادوات خوش‌خلقی
۲۷۰	تفصیل در شیوه تهذیب اخلاق
۲۷۱	کیفیت شناخت عیوب نفسانی
۲۷۲	بیان علایم خوش‌خویی
۲۷۴	تعلیم و تادیب کودکان
۲۷۶	کتاب: آفات زبان
۲۷۶	تهدید زبان
۲۷۶	در بیان آفات زبان
۲۸۶	دروغ مصلحتی
۲۸۶	حذر کردن از دروغ با بیان کنایه‌ای
۲۸۸	در معنای غیبت و حدود آن
۲۸۸	انگیزه غیبت
۲۹۰	معالجه بازداشتن زبان از غیبت کردن
۲۹۱	تحریم غیبت به دل
۲۹۲	عذرهای مجاز در غیبت اشخاص
۲۹۴	کفاره غیبت

۲۹۹	کتاب: مذمت خشم، کینه و حسادت
۳۰۱	درجات مردم در وقت خشم
۳۰۲	زایل کردن خشم به وسیله ریاضت
۳۰۳	اسباب تحریک خشم
۳۰۴	علاج خشم بعد از تحریک آن
۳۰۵	فضیلت فرو بردن خشم
۳۰۶	فضیلت حلم و بردباری
۳۰۷	تشفی با کلام
۳۰۸	معنای کینه و پیامدهای آن و نتیجه سازگاری
۳۰۹	فضیلت عفو و احسان
۳۱۱	فضیلت رفق و مهربانی
۳۱۲	مذمت حسادت
۳۱۲	حقیقت حسد و حکم و اقسام آن
۳۱۴	علل حسادت
۳۱۵	درمان حسد
۳۱۷	کتاب: نکوهش دنیا
۳۱۷	دنیای مذموم
۳۱۹	ماهیت دنیا در نفس خود
۳۲۱	کتاب: در مذمت بخل و مال اندوزی
۳۲۱	در مذمت مال و کراهت در حب آن
۳۲۲	ستایش مال و جمع کردن میان ستایش و نکوهش
۳۲۳	تفصیل در فواید مال
۳۲۵	در مذمت حرص و طمع و ستایش قناعت و میانه روی
۳۲۷	فضیلت جود و سخا
۳۲۸	در نکوهش بخل
۳۳۰	حد سخا و بخل و حقیقت آن دو
۳۳۱	در علاج بخل
۳۳۳	کتاب: نکوهش جاه و ریا
۳۳۴	حد مباح در جاه
۳۳۶	اسباب حب مدح و ذم سرزنش
۳۳۷	علاج حب جاه
۳۳۷	علاج حب مدح و کراهت ذم

۳۳۸		علاج کراهیت ذم
۳۴۰		در مذمت و نکوهش ریا
۳۴۱		حقیقت ریا
۳۴۲		حکم ریا
۳۴۳		درجات ریا
۳۴۴		قصد مرانی
۳۴۶		ریای خفی
۳۴۷		بطلان عمل با ریای جلی و خفی
۳۴۷		درمان ریا
۳۴۹		جواز اظهار طاعت
۳۵۰		ترک طاعت از بیم ریا
۳۵۰		قبل و بعد از عمل و در اثنای آن
۳۵۲		کتاب: مذمت کبر و غرور
۳۵۳		حقیقت کبر و افت آن
۳۵۵		بیان اسباب کبر
۳۵۷		اخلاق متواضعان و خاشعان
۳۵۸		شیوه علاج کبر و اکتساب صفت تواضع
۳۵۸		مقام اول: بریدن بیخ تکبر
۳۶۰		مقام دوم: منشأ تکبر اسباب هفت گانه
۳۶۴		غایت ریاضت در خوی تواضع
۳۶۴		در مذمت تکبر و افتات آن
۳۶۵		افت غرور
۳۶۵		معالجه افت عجب به طور اختصار
۳۶۶		اقسام عجب و تفصیل علاج آن
۳۷۰		کتاب: مذمت غرور
۳۷۰		نکوهش غرور و حقیقت آن
۳۷۲		قولی درست و برداشتی ناروا
۳۷۳		موضع امید شایسته
۳۷۴		اصناف فریفته شده
۳۸۰		کتاب: توبه
۳۸۱		وجوب توبه و فضل آن
۳۸۲		وجوب توبه بر فور

۳۸۵		مقبولیت توبه صحیح
۳۸۶		توبه از کدام عمل؟
۳۸۷		صغایر و کبایر
۳۸۸		کبیره شدن صغایر
۳۹۰		اتمام توبه و شروط و دوام آن
۳۹۱		اقسام بندگان در توبه
۳۹۳		عمل تائب بعد از گناه
۳۹۴		دوای توبه و طریق علاج در گشودن گره اصرار
۳۹۶		کتاب: صبر و شکر
۳۹۶		در فضیلت صبر
۳۹۷		حقیقت صبر و اقسام آن
۳۹۸		مواضع صبر
۴۰۱		دوای صبر
۴۰۲		در فضیلت شکر
۴۰۳		حقیقت شکر
۴۰۳		شکر و سپاس خدا
۴۰۳		تمییز صواب از ناصواب در بیان شکر
۴۰۵		چرایی روی گردانی خلق از شکر
۴۰۵		صبر و شکر
۴۰۸		کتاب: خوف و رجا
۴۰۸		حقیقت رجا
۴۱۰		در حقیقت خوف
۴۱۱		دوای خوف
۴۱۳		کتاب: فقر و زهد
۴۱۳		فضیلت فقر و رضایت فقرا
۴۱۴		آداب درویشی
۴۱۵		آداب فقیر در قبول عطایا بدون گدایی
۴۱۶		تحریم گدایی
۴۱۶		فضیلت زهد و حقیقت آن
۴۱۹		کتاب: نیت، اخلاص و راستی
۴۲۰		تفصیل اعمال متعلق به نیت

۴۲۲	فضیلت اخلاص و حقیقت آن
۴۲۳	فضیلت راستی و درجات آن
۴۲۸	کتاب: مراقبه و محاسبه
۴۲۸	لزوم حساب
۴۳۰	مراقبت از نفس
۴۳۲	فضیلت مراقبه
۴۳۳	حقیقت مراقبه
۴۳۴	محاسبه نفس بعد از عمل
۴۳۵	سرزنش نفس
۴۳۷	کتاب: تفکر و اندیشه
۴۳۷	بیان مجاری فکر
۴۳۹	کیفیت تفکر در باب آفرینش
۴۳۹	آیت انسان
۴۴۱	آیت زمین
۴۴۲	آیت اقسام جانوران
۴۴۲	آیت دریاها
۴۴۳	آیت هوا و شگفتی‌های جو
۴۴۴	آیت آسمان‌ها
۴۴۶	کتاب: یاد مرگ و بعد از آن
۴۴۷	فضیلت قصر امل
۴۴۷	قصد انجام کار و پرهیز از آفت تأخیر
۴۴۸	سختی مرگ و عبرت گرفتن از مرگ یاران
۴۴۹	مأثور در وقت مرگ فرزندان
۴۵۰	بعد از مرگ، برزخ و هول قیامت
۴۵۱	کیفیت پرسیدن
۴۵۳	صفت دشمنان و بی‌انصافی کردن در دنیا
۴۵۴	بندهای سخت و آتشین دوزخ
۴۵۴	در صفت بهشت و ذکر نعمت‌های آن

مقدمه محقق

پروردگارا! تو را سپاس می‌گوییم از آن جهت که دین اسلام را برای ما کامل کردی و بر پیامبر ﷺ هدایت و رحمت درود می‌فرستیم که به همراه کتاب و حکمت، وی را به سوی ما برانگیختی؛ همان پیامبری که خاتم انبیا و امام هدایت‌یافتگان است و همچنین درود تو بر آل، اصحاب و خاندان او ارزانی باد.

وعظ و اندرز مردم و ارشاد آنان تحت سلسله دروس و مباحثی که به همین منظور آرایه شده است، از وظایف مهمی است که عالمان بر عهده دارند تا در قبال آن دین خود را ادا نمایند تا بدین وسیله نور شریعت و ایمان هر روز در قلوب مردمان فروغی تازه گیرد. آنگاه که رسول اکرم ﷺ وفات فرمودند و روی در تنق غیرت کشیدند، و سرزمین‌های اسلامی وسعت قابل ملاحظه‌ای پیدا کرد، اقتدا به سنت پیامبر ﷺ روز به روز بیشتر نیاز بود تا مردم از راه راست گمراه نگردند و بتوانند با کسب علم از محضر امنای شریعت که پاسداران میراث اسلام بودند و هستند، به درجات رفیعی نایل آیند و خود را از آفاتی که دینشان را تهدید می‌نماید، برحذر دارند. لذا رسالت آنان در وهله اول این است که شرایط تحصیل را برای همگان فراهم آورند و سپس مردم را به تفکر در آیات خداوند فرا خوانند. از جمله در خلقت انسان بیندیشند که آن از عجایب صنع پروردگار حکایت‌ها دارد.

از آیات خداوند خلقت انسان از نطفه است و عجیب‌ترین و نزدیک‌ترین چیز به وی که از عظمت خداوند سخن می‌گوید، خود اوست که اگر سالیان دراز در باب وی بیندیشی، اندکی از هزاران بر تو مکشوف نگردد. عجا از این همه غفلت و بی‌خبری! و عجا از این همه دوری و بیگانه‌بودن با خویشتن خویش! و حال آن که خداوند در باب شناخت انسان می‌فرماید: «و فی

انْفُسِكُمْ اَفَلَا تُبْصِرُونَ» [الذاریات / ۲۱] و در وجود خود شما [نیز آیاتی است]: آیا نمی‌بینید؟! و همچنین فرماید: «قَتَلَ الْإِنْسَانُ مَا أَكْفَرَهُ * مِنْ أَيِّ شَيْءٍ خَلَقَهُ * مِنْ نُطْفَةٍ خَلَقَهُ فَقَدَرَهُ * ثُمَّ السَّبِيلَ يَسْرَهُ * ثُمَّ أَمَاتَهُ فَأَقْبَرَهُ * ثُمَّ إِذَا شَاءَ أَنشَرَهُ» [عبس / ۲۲-۱۷] مرگ بر این انسان، چقدر کافر و ناسپاس است! [خداوند] او را از چه چیز آفریده است؟! او را از نطفه ناچیزی آفرید، سپس اندازه‌گیری کرد و موزون ساخت، سپس راه را برای او آسان کرد، بعد او را می‌راند و در قبر پنهان نمود، سپس هرگاه بخواهد او را زنده می‌کند!»

نطفه همان قطره آبی یلید است که اگر لحظه‌ای در معرض هوای آزاد واقع گردد، بوی بد آن هم جا را فرا گیرد و حال آن که رب‌الارباب از آن خلقتی نیکو پدید آورده است. به کیفیت قرار گرفتن استخوان‌ها، گوشت، رگها، مفاصل و دیگر اعضای آدمی بنگر و کارهای عجیبی که از وی سر می‌زنند و بدان که این همه توانایی را از نطفه‌ای بی‌مقدار در وجود آورده است و اگر به تنهایی در خلقت مجمله بیندیشی، برای عبرت گرفتن تو بسنده خواهد بود. اما دریغ از چشم بینا و گوش شنوا! باز ببین چگونه به وی قدرت تشخیص داد و عقل را که وسیله رسیدن به کمال است، به وی عطا فرمود و مراحل تکامل او را در خلقتش بنگر که ابتدا نطفه‌ای است و سپس جنینی، و آنگاه کودکی، سپس جوانی و بعد پیری و در نهایت مرگ و بعد از آن زندگی دوباره: «هَلْ أَتَى عَلَى الْإِنْسَانِ حِينٌ مِّنَ الدَّهْرِ لَمْ يَكُنْ شَيْئًا مَّذْكُورًا * إِنَّا خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ نُّطْفَةٍ أَمْشَاجٍ نَّبْتَلِيهِ فَجَعَلْنَاهُ سَمِيعًا بَصِيرًا * إِنَّا هَدَيْنَاهُ السَّبِيلَ أَمَّا شَاكِرًا وَ أَمَّا كَفُورًا» [الانسان / ۳-۱] آیا زمانی طولانی بر انسان گذشت که چیز قابل ذکری نبود؟! ما انسان را از نطفه مختلطی آفریدیم، و او را می‌آزماییم؛ [بدین جهت] او را شنوا و بینا قرار دادیم! ما راه را به او نشان دادیم، خواه شاکر باشد [و پذیرا گردد] یا ناسپاس! «پس لطف و کرم، قدرت و حکمت خداوندی را شاهد باش تا عجایب پروردگار تو را مغلوب قدرت بی‌نظیر خود گرداند.

لذا بر پیشوایان دین واجب است که قومشان را از جهالت و بی‌خبری برهانند و آنان را با قرآن مجید و مضامین و محتوای بی‌بدیل آن آشنا گردانند و از اخبار رسول اکرم برای آنان روایت کنند تا بتوانند با هم وادی‌های ظلمت و بدعت را درنور دیده، به سرزمین‌های روشن اسلام راه یابند؛ زیرا وجود عالمان هم‌چون چراغ است و باید مردمان از نور آنان بهره‌مند گردند. رسول اکرم فرمودند: «عالم تا وقتی که اثر علمش در میان قوم او ظاهر نگردد، شایسته این نام نیست؛ زیرا عالم تنها در قبال خویش مسؤولیت ندارد، بلکه هدایت قوم و جامعه نیز بر دوش اوست و لذا بر وی واجب است که به دیگران تعلیم دهد و آنان را نصیحت کند و ابلاغ دارد، همان گونه که رسول خدا چنین کردند.»

بنابراین ما نیز بر مبنای چنین احساس مسؤولیتی، مواعظی سودمند از احیاء العلوم امام محمد غزالی را گزینش کردیم و چون با برخی از صاحبان فضل در این باب مشورت کردم، رأی مرا پسندیدند و من نیز پس از مدتها شک و تردید و نیز ویرایش مباحث گزیده، بالاخره آن را در سال ۱۳۲۳ هجری قمری برای نشر آماده کردم و ترتیب آن را بر اساس ارکان چهارگانه احیاء العلوم حفظ کردم تا دسترسی خوانندگان به اصل کتاب آسان گردد. امید است که همگان از این گزیده بهره‌های مورد انتظار را کسب نمایند و از فواید بی‌شمار آن در دنیا و آخرت بی‌نصیب نگردند و البته ما از خداوند یاری می‌طلبیم و به او اعتماد داریم.

شیخ محمد جمال الدین قاسمی دمشقی

سخن مترجم

این بار نفس گرم عالم برجسته اسلام و یکی از متشخص‌ترین چهره‌های نامدار دین و شریعت، امام محمد غزالی، مرا به سمت و سوی خود فرا خواند تا با انسی دوباره با اثر جاودانه وی به نام "احیاء علوم‌الدین"، (ارزنده‌ترین کتاب در زمینه دین و اخلاق) جانی دوباره در تار و پود وجودم دمیده گردد و احیا شود، بو که از تأثیر آن همت‌عالی و نفس روح‌بخش، مشتاقان معارف ربانی سیراب گردند و با خود برای آخرت خویش توشه بردارند که به فرمایش رسول مکرم اسلام ﷺ «امروز روز عمل است و هیچ حسابی در کار نیست و فردا که روز حساب است، هیچ عملی در میان نخواهد بود.» و لذا خوش به حال آن کسانی که خود در این وادی سیر می‌نمایند و دست مشتاقان و دیگر سالکان را از وادی‌های پر پیچ و خم نادانی و ظلمت جهل می‌رهانند و آنان را با تلاشی جان‌فرسا و پرمشقت و در عین حال سرشار از امید به رحمت لایتناهی به پیش می‌برند تا جامعه ما را با نور و مغنویت هر چه بیشتر آشنا کرده، از ثمرات ارزشمند آن در دنیا و آخرت برخوردار شوند.

آشنایی با آثار امام محمد غزالی از سال ۱۳۷۵ برای من در دوران دانشجویی و در مقطع کارشناسی دست داد و تا امروز که در مقطع دکتری در رشته زبان و ادبیات فارسی مشغول به تحصیل هستم، آن ارادت هنوز به قوت خود باقی‌ست و حتی به مراتب بیش از آن لحظات افسون‌کننده‌ای است که خود را به دنیای روشن و پرامید محمد غزالی که سرشار از سعادت و هدایت بود، امید می‌دادم. آن روزها مدام سرگرم مطالعه آثار این بزرگ‌مرد حوزه دین و عرفان بودم و در حین خواندن بسی نکته‌ها را یادداشت می‌نمودم و در دفتری که به همین منظور آماده کرده بودم، ثبت می‌کردم و در مواقع گوناگون از مزایای آن استفاده می‌نمودم.

در جریان مطالعه آثار بی‌همتای امام محمد غزالی - رحمة الله علیه - متوجه شدم که بسیاری از مباحث آن آثار، در تفسیر متون ادبی ما در حوزه زبان و ادبیات فارسی مورد استفاده قرار می‌گیرد؛ به طوری که اگر مشکلی در باب بسیاری از احادیث و روایات و کیفیت اندیشه عرفا - به ویژه مولانا - و دیگر شعرای نامدار متعهد به دین و اخلاق داشتم، آثار غزالی می‌توانست به عنوان مهمترین متون در این باره مورد استفاده قرار گیرد. عالم بزرگ جهان اسلام که فیلسوفی بی‌همتا بود و در جهان دانش و دوراندیشی از جمله بزرگ‌ترین نام‌آوران برخورداری از اندیشه‌های انسانی، و متفکر وارسته‌ای که در میان اقران و همالان خویش به بالاترین پایگاه اندیشه راه یافته بود، با آثار بی‌نظیری که تقدیم دریای معارف ایران اسلامی کرده بود، همگان را حیرت زده و - خواهی، نخواهی - ارادتمند و شیفته شناخت خود ساخت. مقام و شوکتی که وی دریافته بود، کمتر شریعت‌مداری تا آن روز توانسته بود آن را کسب کند، به گونه‌ای که هم میان مردم محبوب باشد و هم در دستگاه حاکمه وقت از ارج و قدری فراتر از همگان برخوردار گردد.

روزی مدیر محترم و صاحب فضل انتشارات حسینی اصل ارومیه، عالم ربانی، سید کریم حسینی، مبتنی بر اشتیاق و شوری که برای ترجمه آثار عربی امام محمد غزالی در این جانب می‌دیدند، از بنده خواستند که کتابی موسوم به: "موعظة المؤمنین من إحياء علوم الدین" به گردآوری شیخ محمد جمال‌الدین قاسمی دمشقی را به زبان فارسی ترجمه کنم. بنده مدت‌ها بود که به بهانه‌ای می‌خواستم خدمتی به نشر معارف این اندیشمند والای اسلام کنم و آن را برای خویش سعادت می‌دانستم که ممکن بود در سایه عنايات پروردگار بر من ارزانی داشته شود و چون این امکان فراهم آمد و به جد بلیغ و جهد مقل به ترجمه آن روی آوردم، در مدتی دراز، کار آن را به صورت کنونی عرضه داشتم و در هر صورت، قضاوت با خوانندگان ارجمندی است که خالصانه خود را برای خواندن و تعمق در چنین آثاری وقف می‌کنند تا با

صید مرواریدهای گران‌بهای عرفان، اخلاق، دین، اندیشه، و نیز حکایات و قصه‌هایی در باب سیره انبیا و بزرگان دین، خود و دیگران را کامیاب گردانند.

در خاتمه وظیفه خود می‌داند که از رهنمودهای عالمانه استاد گرانقدر، عالم نامی، جناب آقای دکتر سجاد آیدنلو، دانشمند فرزانه و استادی سراپا مهر و فروتنی و به دور از هر گونه برمنشی و لاف‌زنی، که این جانب را در هنر ترجمه و در باب موضوعات عرفانی، مساعدت بی‌دریغ مبذول داشته‌اند، سپاسگزاری کند و مراتب امتنان بی‌شایبه و بی‌نهایت خود را با کمال شرمساری و از روی صدق و اخلاص تمام تقدیم آن عارف مشتاق به تحقیق و پژوهش دارد؛ هر هنری هست، به تحقیق از آن ایشان است و هر قصور و کاستی‌ای که در دید آید، از بنده سراپا تقصیر. باز از ایشان سپاسگزارم. همچنین، از تمامی مساعدت‌های دوست فاضل و گران‌مایه، جناب آقای عزیز عزیزی مؤدب که در ویراستاری مباحث این ترجمه و نیز تنظیم مطالب از هیچ تلاش در خوری دریغ نکرزیدند، ممنون و سپاسگزارم. و با سپاس از خوانندگان فاضل و توانا، که تشنه معارف ناب اسلام‌اند و هم آنان‌اند که انگیزه چنین حرکت‌هایی را از سوی متعلمان فراهم می‌آورند. امید است که با چشم عنایت به این اثر نگرند و کاستی‌های آن را در معرض دید نیارند و در هر حال قصور و تقصیر مترجم را در برگردان این اثر ارزنده به زبان دوم جهان اسلام به بزرگی خویش، که در وجود نازنین‌شان متمکن است، عفو فرمایند و در عین حال وی را از ارشادات عالمانه خویش، به هیچ روی، بی‌نصیب نگردانند. در فرجام، از مدیریت محترم مؤسسه انتشارات حسینی ارومیه، عالم فاضل و فقیه کامل، سید کریم حسینی که نشر ترجمه این کتاب شریف را تقبل فرمود، به دل و جان سپاسگزار است و امید دارد که مساعی ایشان و دیگر همکاران آن بزرگوار در پیشگاه حقیقت و معنویت رسول مکرم اسلام، حضرت ختمی مرتبت ﷺ مقبول و منظور افتد. آمین.

طاهر لاوژه

مهاباد، بهار ۱۳۹۰